

JAMES MICHENER

DE BRON

ROMAN OVER ISRAËL

'PRACHTIG VERTELD. EEN FASCINERENDE REIS DOOR DE GESCHIEDENIS.'

BOEKBESCHRIJVING

Een onovertroffen verhaal over het geboorteland van het christendom, de islam en het Jodendom.

De Bron beslaat tienduizend jaar geschiedenis en is het boeiende verhaal van mensen die leefden en leven in en om de stad Makor. De heuvel van Makor wordt opgegraven door een Amerikaanse archeoloog. Hij graaft vijftien verschillende lagen uit, in ouderdom variërend van tienduizend jaar voor het begin van onze jaartelling tot aan de jongste geschiedenis. Het verhaal van Makor ('de bron') vertelt over de hoogtepunten uit de geschiedenis van Israël, het langzamerhand ontstaan van het besef van één God – de basis van het joodse geloof – de verovering van Kanaän door de Israëlieten, de strijd tegen vreemde veroveraars, de tijd van koning David, de Romeinse bezetting, de kruisvaarders, de komst van de Arabieren, de terugkeer naar Erets Israël en de stichting van de Joodse staat.

James Michener (1907-1997) geldt als een van de grootste vertellers van de afgelopen decennia. Hij werd vooral beroemd door zijn historische romans. Voor het schrijven van *De Bron* woonde hij twee jaar in Israël. Michener combineert in dit magistrale epos feiten uit de officiële geschiedschrijving met de vrije interpretatie daarvan door de romanschrijver.

JAMES A. MICHENER

De Bron

Roman van Israël

VERANTWOORDING

Dit boek is een roman. Zowel de figuren als de beschreven taferelen zijn aan de verbeelding ontsproten. De heldhaftige Rabbi Akiba echter heeft werkelijk bestaan en werd in 137 n. Chr. op de beschreven wijze ter dood gebracht. Alle hem toegeschreven citaten kunnen worden geverifieerd. Koning David en Abisag, Herodes de Grote en zijn familie, de veldheer Petronius, Keizer Vespasianus, de veldheer Josephus en de geleerde Maimonides zijn eveneens historische personen en de citaten van de laatste zijn ontleend aan zijn geschriften.

Akko ('Akko), Zefat (Tsfat) en Tiberias (Twerja) zijn bestaande steden in Galilea en deze plaatsen zijn in overeenstemming met de werkelijkheid beschreven. Doch Makor, zijn ligging, zijn geschiedenis en het verhaal van de opgravingen dienen uitsluitend te worden beschouwd als producten van 's schrijvers verbeelding.

INHOUD

VERANTWOORDING

KAARTEN

MEI-SEPTEMBER 1964 NA CHR.

De Tell

NIVEAU XV – 9834-9831 V. CHR.

De Bijeneter

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU XV – 9834-9831 V. CHR.

NIVEAU XIV – 2202-2201 V. CHR.

Van dood en leven

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU XIV – 2202-2201 V. CHR.

NIVEAU XIII – 1419 V. CHR.

Een oud man en zijn god

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU XIII – 1419 V. CHR.

NIVEAU XII – 966-963 V. CHR.

Psalm van de Vogel Hop

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU XII – 966-963 V. CHR.

NIVEAU XI – 606-605 V. CHR.

De stem van Gomer

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU XI – 606-605 V. CHR.

NIVEAU X – 167 V. CHR.

In het Gymnasium

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU X – 167 V. CHR.

NIVEAU IX – 4 V. CHR.

Koning der Joden

NIVEAU VIII – 40-67 NA CHR.

Jigal en zijn drie veldheren

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU VIII – 40-67 NA CHR.

NIVEAU VII – 326-351 NA CHR.

De Wet

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU VII – 326-351 NA CHR.

NIVEAU VI – 635 NA CHR.

Een dag uit het leven van een woestijnruiter

NIVEAU V – 1096-1105 NA CHR.

Volkmar

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU V – 1096-1105 NA CHR.

NIVEAU IV – 1289-1291 NA CHR.

De vuren van Ma Coeur

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU IV – 1289-1291 NA CHR.

NIVEAU III – 1453-1520 NA CHR.

De vrome mannen van Safed

1

2

3

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU III – 1453-1520 NA CHR.

4

NIVEAU II – 1855-1880 NA CHR.

Avondschemering van een rijk

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU II – 1855-1880 NA CHR.

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU II – 1855-1880 NA CHR.

NIVEAU I – APRIL-MEI 1948 NA CHR.

Rebbe Itzik en de Sabra

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU I – APRIL-MEI 1948 NA CHR.

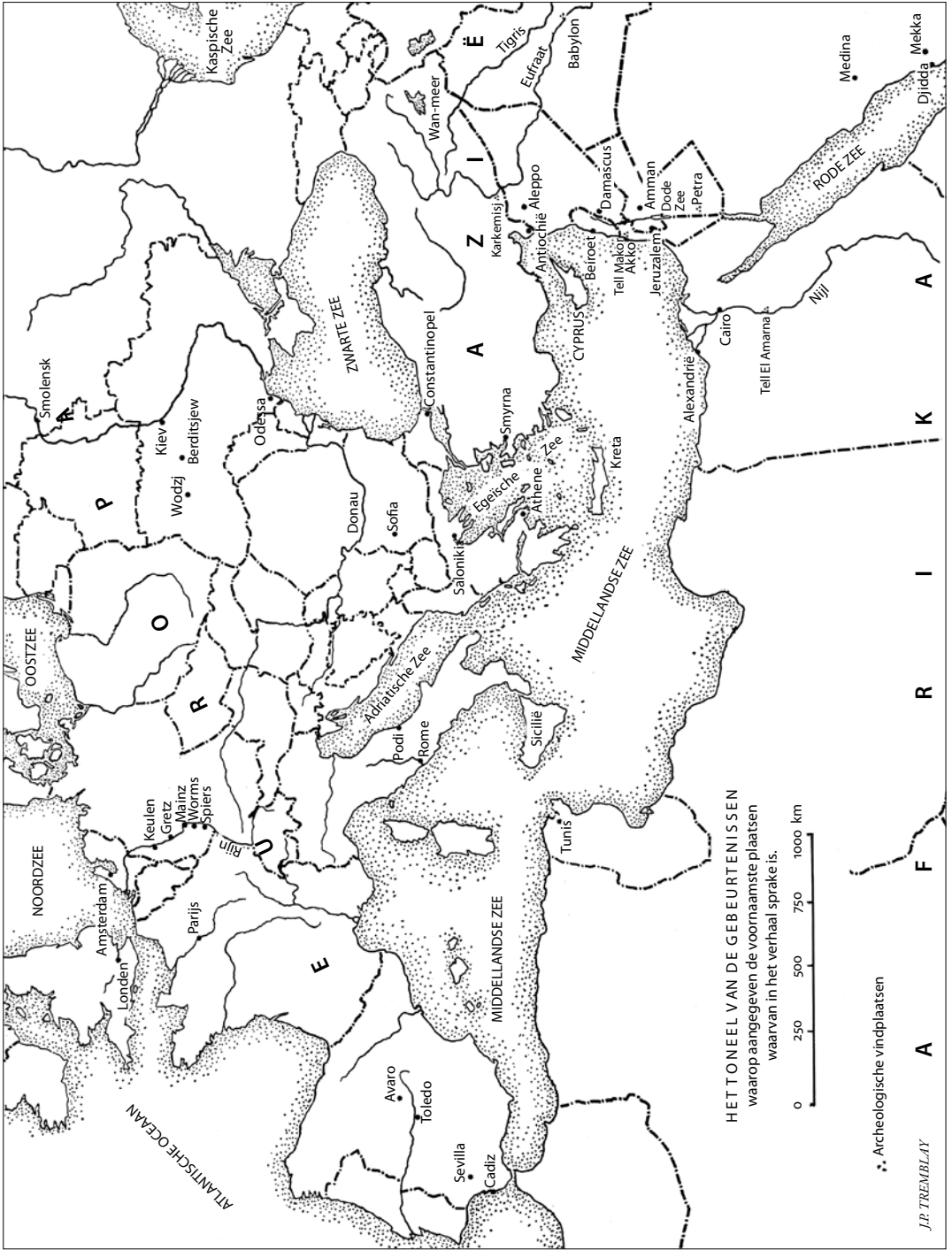
DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

NIVEAU I – APRIL-MEI 1948 NA CHR.

DE TELL – OKTOBER 1964 NA CHR.

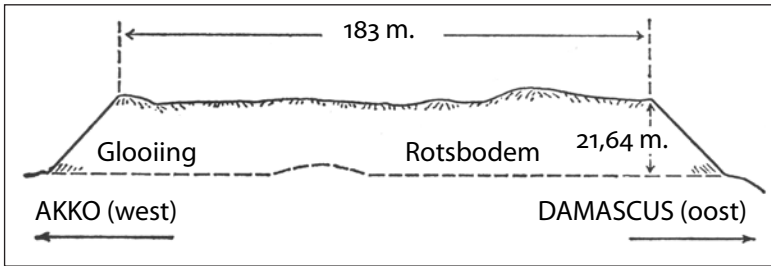
NIVEAU I – APRIL-MEI 1948 NA CHR.

De Tell

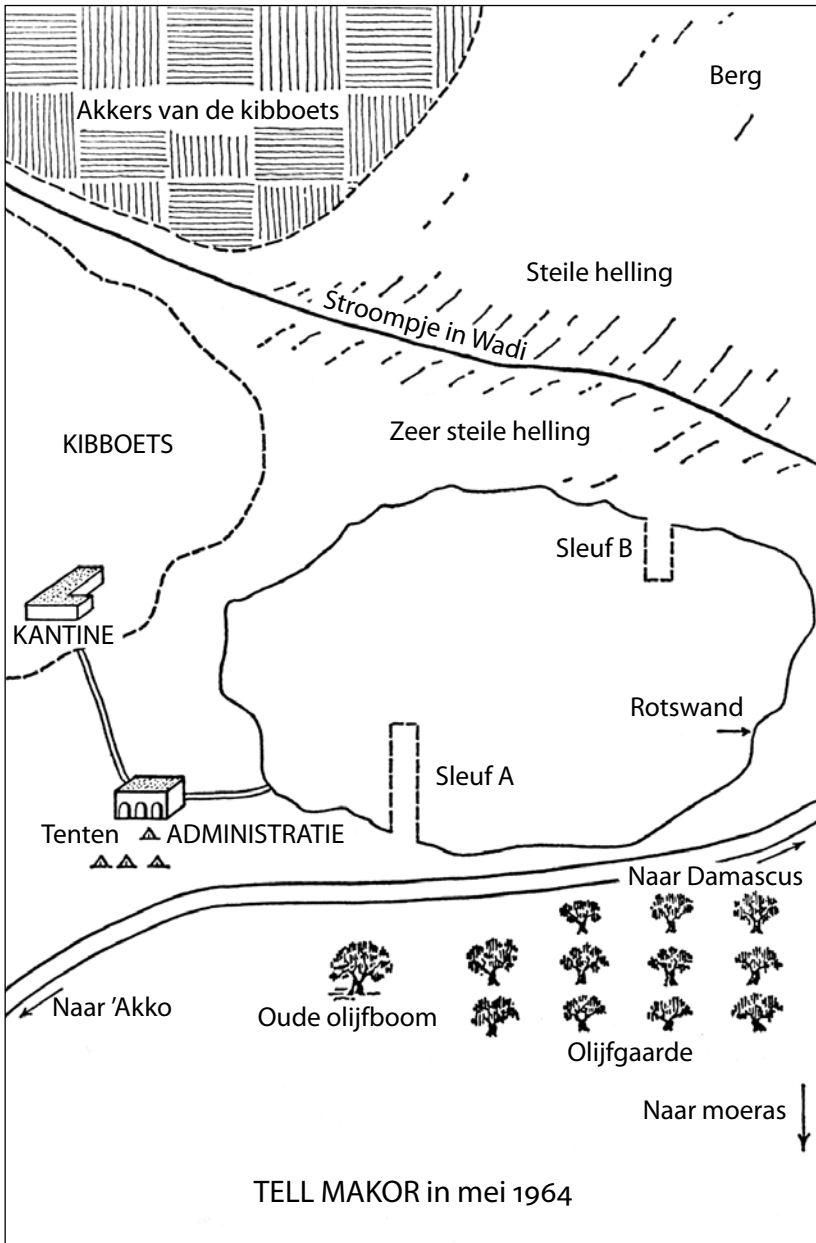

MEI-SEPTEMBER 1964 NA CHR.

De Tell

De tell van Makor, gelegen op punt 17072584 in westelijk Galilea, zoals de archeologen die van de olijfgaarde uit zagen op zondagochtend 3 mei 1964. Het uiterlijk aspect van de tell biedt geen aanknopingspunt voor enigerlei conclusie aangaande zijn ontstaan, zijn structuur en zijn geschiedenis, ofschoon de gelijkmatig-gladde oppervlakte van de glooiing het vermoeden wekt dat deze omstreeks het jaar 1700 v. Chr. door de Hyksos – invallers, die uit het noorden naar Egypte trokken – met zware steenblokken werd geplaveid, terwijl de lichte verhevenheid op de oostelijke helft van de tell er op zou kunnen wijzen dat daar eenmaal een bouwwerk van enige omvang heeft gestaan.

DINSDAG STOOMDE HET vrachtschip door de Straat van Gibraltar en vijf dagen achtereen ploegde het langs met historie geladen eilanden en schiereilanden door de Middellandse Zee oostwaarts, zodat de steward zaterdagavond dr. Cullinane aanried: 'Als u het Heilige Land wilt zien zodra het in zicht komt moet u tegen zonsopgang uit de veren.' De steward was een Italiaan en gebruikte de naam Israel liever niet. Voor hem, als goed katholiek, zou het altijd het Heilige Land blijven.

Even voor zonsopgang werd er op Cullinane's deur geroffeld en toen hij aan dek kwam twinkelden de sterren nog helder, maar weldra draaide de maan weg naar de regionen die hij had verlaten en rees de zon boven het land dat hij zocht. De kroon van sterren die boven Israël hing flakkerde bij, vlogen nog even op en doofde toen uit. De kustlijn werd zichtbaar, lichtpaarse heuvels in het grauwe morgenlicht, en hij zag drie dingen die hij kende: links de witte moskee van 'Akko, in het midden de gouden koepel van de Bahaitempel en rechts, hoog op een heuvel, de bruine kantelen van het klooster der katholieke karmelieten.

'Zo zijn de joden,' zei hij bij zichzelf. 'De godsdienstvrijheid die hun altijd door allen werd ontzegd, kennen zij iedereen toe.' Dat zou een goede zinspreuk zijn voor de nieuwe staat, dacht hij, maar toen het schip de kust dicht naderde voegde hij er in stilte aan toe: 'Ik zou me meer Israëlganger voelen als ik eens een behoorlijke synagoge te zien kreeg.' Maar de joodse godsdienst was naar binnen gericht, ze hield zich meer bezig met de organisatie van het leven dan met het optrekken van gebouwen, en er was geen enkel joods religieus bouwwerk te zien.

Zelfs toen ze de haven waren binnengevaren werd zijn aanraking met de Joodse staat nog uitgesteld, want de eerste man die hem herkende was een knappe, joviale Arabier van achter in de dertig, keurig in westerse kleren gestoken, die hem van de wal in het Engels toeriep: 'Welkom! Welkom! Alles is klaar!' Twee generaties van Britse en Amerikaanse archeologen waren met deze opwekkende kreten begroet, afkomstig hetzij van deze Jemail Tabari dan wel van zijn beroemde oom Mahmoed, die aan de meeste bekende opgravingen in deze streek had medegewerkt. Dr. Cullinane, van het Bijbels Museum te Chicago, kon gerust zijn.

Jarenlang had hij er van gedroomd, een van die zwijgende heuvels in het Heilige Land uit te graven, misschien zelfs om er nieuwe sleutels in te vinden tot de geschiedenis van de mens en zijn goden, zoals die in dit

oude land op elkaar hadden ingewerkt. Terwijl hij wachtte tot het schip was vastgemaakt dwaalde zijn blik over de baai naar 'Akko, die prachtige zeehaven waar zo'n groot deel van de geschiedenis was begonnen die hij straks zou peilen. Feniciërs, Grieken, Romeinen, Arabieren en ten slotte Richard Leeuwenhart en zijn Kruisvaarders, zij waren allen, in schitterende wapenrusting, naar deze haven gekomen. Een archeoloog als Cullinane was het een voorrecht hun voetstappen te drukken: 'Ik hoop dat ik het er goed afbreng,' mompelde hij.

Zodra de omvangrijke uitrusting van de expeditie, die het schip in zijn flanken meevoerde – de boeken, de chemicaliën, het fotografisch materiaal, de kleine diesellocomotief en duizenderlei andere dingen waar een leek geen weet van heeft – was ingeklaard rende hij de loopplank af en omhelsde Tabari. De Arabier bracht verslag uit: 'Alles gaat zo vlot als het maar gaan kan. Dr. Bar-El is zo meteen hier. De andere Amerikanen zijn al gearriveerd, en de Engelse fotograaf komt vanmiddag met het vliegtuig uit Londen.'

'En wat voor weer is het geweest?' vroeg Cullinane. Hij was een rijzige, magere man, de veertig net gepasseerd, een katholieke Ier die zijn opleiding had ontvangen aan de universiteiten van Harvard en Grenoble en veldervaring had opgedaan tijdens opgravingscampagnes in Arizona, in Egypte en in de streek ten zuiden van Jeruzalem. Normaliter zou men de leiding van een dergelijke opgraving niet aan een katholiek hebben toevertrouwd, want de vroegere expedities van het Bijbels Museum werden gewoonlijk aangevoerd door protestantse dominees, maar het leeuwendeel van het geld waarmee deze werd bekostigd was afkomstig van een Jood uit Chicago die gevraagd had: 'Is het zo langzamerhand geen tijd om een man van het vak aan het werk te zetten?' en men was het eens geworden over Cullinane, vooral omdat die Hebreeuws sprak en een beetje Arabisch en Frans. Hij was het type van de moderne geleerde, degelijk onderlegd, zakelijk, met een grondige afkeer van onwetenschappelijke fantasie. Toen hij gepakt en gezakt Chicago verliet, had een journalist hem gevraagd of hij verwachtte documenten te zullen opgraven waaruit bleek dat de Bijbel de waarheid sprak. 'Neen,' had Cullinane geantwoord, 'we zijn er niet op uit om God te helpen de ark in de koers te houden.' Het brutale antwoord deed in heel de pers de ronde, maar toen de zakenman die een kwart miljoen dollar beschikbaar had gesteld voor de opgraving de repliek onder ogen kreeg wist hij, dat zijn geld zich in nuchtere handen bevond.

'Het weer is prachtig,' antwoordde de Arabier; hij sprak met het vloeiend gemak, de zoon waardig van Sir Tewfik Tabari, O.B.E., K.B.E., een van die Arabische leiders die het vertrouwen der Engelsen hadden

genoten. Sir Tewfik had zijn zoon naar Oxford gestuurd in de hoop dat deze eveneens ambtenaar van het Binnenlands Bestuur zou willen worden, maar de jongen was van het begin af aan verslingerd geweest aan het soort werk dat zijn oom Mahmoed had gedaan, het opgraven der geschiedenis, en zijn professoren in Oxford hadden een eersteklas wetenschappelijk archeoloog van hem gemaakt. In de winter van 1948, toen de Joden dreigden de Arabieren Palestina te ontnemen had de jonge Jemail, die toen tweeëntwintig jaar oud was, zich lange tijd afgevraagd wat hem te doen stond. Tenslotte deed hij een keus die typisch was voor alle Tabari's: hij bleef in 'Akko en streed tegen de Joden uit alle macht, en daarna, toen zijn samengeraapt legertje verpletterd was verklaarde hij dat hij niet zou uitwijken naar Egypte of naar Syrië; hij zou in Israël blijven, waar hij altijd had gewoond en geleefd, en samen met de Joden het door de oorlog geteisterde land weer opbouwen. Deze stoutmoedige beslissing maakte hem op slag populair – en hij was bijna de enige vakkundig onderlegde Arabier waarover men beschikken kon bij de talrijke archeologische opgravingen in het land. Zijn aanwezigheid betekende voor zijn collega's dat de strengste wetenschappelijke normen bij het werk zouden worden gehandhaafd en dat er een goede geest zou heersen onder de arbeiders, die van hem zeiden: 'Jemail is een keer twintig voet recht naar beneden gegaan met als enig gereedschap een kemelharen stoffer!'

Terwijl de beide vrienden daar stonden te praten stopte aan gene zijde van het douanehek met piepende remmen een jeep en de kleine vrouw van ongeveer midden in de dertig die de wagen bestuurd had sprong er uit, schoot langs de protesterende douanebeampte heen en maakte een sprongetje om Cullinane op zijn wang te kussen. 'Sjalom, John! Fijn dat je weer terug bent!' Het was dr. Vered Bar-El, Israëls eerste deskundige op het gebied der oude ceramiek, en zonder haar hulp zou er van dr. Cullinanes opgraving niets terecht komen. Ze bezat de weinig voorkomende eigenschap dat zij de inhoud van de honderden wetenschappelijke verslagen die in de twintigste eeuw waren gepubliceerd welgeordend in haar hoofd kon bewaren, zodat zij, als Cullinane of Tabari of iemand anders haar een potfragment overhandigde, een scherfje, achtergebleven als gevolg van een huishoudelijk incident dat zo'n zeven-duizend jaar geleden had plaatsgegrepen, als regel maar naar het stukje hoefde te kijken om uit haar uitzonderlijk geheugen soortgelijke stukken te voorschijn te halen die in Egypte of in Jericho of in Beit Mirsim waren gevonden. Archeologen van vijf verschillende landen noemden haar 'onze wandelende kalender', en het meest prijzenswaardige in haar was wel dat ze, als ze het niet wist, dat óók dadelijk zei. Het was een kleine vrouw, knap, met vrolijk schitterende ogen en haar aanwe-

zigheid bij een opgraving was een plezier voor iedereen. Ze was ook een van de eerste deskundigen op dit belangrijke terrein die geheel in Israël waren opgeleid. Toen de staat in 1948 werd gesticht was ze nog maar zeventien jaar oud geweest, en later had zij de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem bezocht.

‘Laat die uitrusting maar waaien,’ zei ze, met een zangerig Hebreuws accent. ‘Ik heb twee van onze mensen meegebracht en die houden een oogje in het zeil tot alles uitgeladen is. We moesten nu maar dadelijk naar ons terrein gaan. Ik brand van verlangen om te beginnen.’ Ze troonde Cullinane mee naar de jeep en met een serie snelle, handige wendingen van het stuurwiel bracht ze de wagen weldra op de oude weg die van ’Akko naar Tsfat leidde, en vandaar naar Damascus, de hoofdstad van Syrië.

Toen zij deze klassieke weg opreden, die vijfduizend jaar lang een der belangrijkste verkeersaderen was geweest van oost naar west, waardoor de waren van Azië naar Venetië en Genua stroomden, trachtte Cullinane zich te oriënteren. ‘Zou je even willen stoppen?’ vroeg hij aan mevrouw Bar-El. ‘Neem me niet kwalijk, maar als ik bij het begin in de knoop raak kom ik er later nooit meer uit.’ Hij stapte uit de jeep, wierp een blik op zijn kaart, wendde zich naar de kant waar zij vandaan gekomen waren en zei: ‘Recht vooruit, naar het westen, heb je ’Akko en de Middellandse Zee. Aan mijn rechterhand het kruisvaarderskasteel van Starkenberg. Links van me Jeruzalem. Achter me, naar het oosten, de Zee van Galilea. En als je voortgaat in de richting waar de neus van de wagen heen wijst, kom je in Tsfat en een heel eind verderop Damascus. Klopt dat?’

‘Als een bus,’ zei Tabari, doch hij vond het maar vreemd dat iemand zich in het Heilige Land oriënteerde met zijn gezicht van Jeruzalem afgewend.

Terwijl ze de volgende paar mijlen aflegden spraken ze over de toekomstige opgraving en de vastgestelde werkverdeling. ‘De fotograaf die uit Londen komt is prima,’ zo verzekerde Cullinane zijn collega’s. ‘Dat is de man die in Jericho zulk uitstekend werk heeft gedaan. En onze architect is een kei. Komt van de Universiteit van Pennsylvanië. Ik heb nog nooit een tekening gezien van het meisje dat jij als tekenares hebt aangenomen, geloof ik. Kan ze wat?’

‘Jigael Jadin was in Chatsor best tevreden over haar,’ verklaarde dr. Bar-El.

‘O, is het die? Hoe ben je aan haar gekomen?’

‘We zijn hier bezig een stuk of wat grote tekenaars te vormen,’ zei de kleine ceramicexpert, en Cullinane bedacht dat hij er wel aan zou

doen de nationale trots van zijn Israëlische medewerkers te strelen. En hij zei: ‘Als het dat meisje is dat in Chatsor zulke mooie tekeningen heeft gemaakt mogen we blij zijn.’

‘We zijn ook blij,’ zei dr. Bar-El op haast afwerende toon. Nu ze het punt naderden waar ze de uit te graven heuvel voor het eerst zouden zien viel er een stilte. Cullinane boog zich voorover en keek in spanning uit. In het noorden werden hogere heuvels zichtbaar en deze hadden sinds onheuglijke tijden de weg tegen de rondzwerfende rovers van de Libanon beschermd. Ook in het zuiden verrezen nu heuvels, die aan deze kant beschutting boden. Samen omzoomden ze een klein dal, en langs de noordrand staken, als geopende handen, spitse rotsvingers omhoog, een ieder waarschuwend die van plan mocht zijn, de aloude verkeersweg aan te vallen waarlangs zoveel rijkdommen waren vervoerd. Dr. Bar-El stuurde de jeep door een bocht en reed vervolgens enkele minuten rechtdoor. Toen doemde voor hen het geheimzinnig doel op.

Hier was Makor, een naakte, ellipsvormige heuvel, hoog oprijzend aan de voet van een der rotspieken. De heuvel zag er zeer onwerkelijk uit, want hij vertoonde twee zonderlinge eigenaardigheden; de top was geheel vlak, alsof een reuzenhand die gladgestreken had, en de zichtbare flanken van de heuvel waren aarden hellingen die overal onder een hoek van vijfenveertig graden opklommen, als vestingwallen waarnaar dezelfde monsterachtig grote hand een vinger had uitgestoken om de contouren af te ronden. Een onnatuurlijk gezicht; men dacht aan een vesting zonder muren, en deze indruk werd nog versterkt doordat er achter een scherpe stenen spoor oprees, en verderop de hogere heuvels en tenslotte de ruige bergen die het perspectief afsloten. De heuvel leek zodoende de laatste schakel in een keten van versterkingen, de laagste van vier aflopende treden en hij lag daar op een bijzonder goede plaats, zowel met het oog op zijn eigen verdediging als om de belangrijke weg te bewaken die langs zijn voet liep.

Zijn volledige naam luidde Tell Makor, hetgeen beduidde dat de mensen uit de streek hem niet aanzagen voor een natuurlijke heuvel, door tektonische krachten of door erosie gevormd, doch wisten dat hij ontstaan was door de langzame opeenstapeling van telkens weer verlaten nederzettingen, waarvan de volgende steeds weer gebouwd was op de puinhopen van de voorgaande en welks geschiedenis eindeloos ver terugreikte in de tijd. Van de naakte rots waarop de eerste mensen van Makor zich hadden gevestigd tot zijn grazige kruin was de heuvel eenentwintig meter zestig hoog; hij bestond uit losse tichels, vernielde stenen muren, gebarsten torens, gaaf en gebroken prehistorisch vuursteenmateriaal en, wat het belangrijkste was van al, uit potscherven die, als ze

eenmaal gereinigd en bestudeerd waren door dr. Bar-El, de geschiedenis van dit indrukwekkend en niettemin opwindend oord zouden vertellen.

‘We hebben de beste tell van heel de streek uitgezocht,’ zo verzekerde dr. Cullinane zijn metgezellen en hij haalde uit zijn aktetas de schetskaarten tevoorschijn, vervaardigd naar luchtfoto’s en waarop een rooster van vierkanten met een zijde van tien meter de tell in parten verdeelde; op dit ogenblik beseften de drie archeologen in de jeep dat zij de heuvel hun wil reeds hadden opgelegd en dat zij tenslotte uit de diepste verborgenheid van de tell de overblijfselen zouden vergaren van zijn vroeger, van leven vervuld bestaan. Gisteren nog was Tell Makor een fraaie ovalen heuvel geweest, die te slapen lag aan de rand van de weg tussen 'Akko en Damascus: vandaag was hij een zorgvuldig in vakken verdeeld archeologisch doelwit waaraan geen houweelslag zou worden toegebracht die niet paste in het plan.

‘Laten we deze eens vergelijken met de kaart van Palestina, schaal één op honderdduizend,’ stelde Cullinane voor en Tabari vouwde een blad open van deze fraaie kaart die jaren geleden door Britse landmeters was vervaardigd. De beide mannen gingen aan het meten om de plaats van Teil Makor precies te bepalen, opdat andere archeologen, over heel de wereld verspreid, in staat zouden zijn de heuvel te identificeren. Voortaan zou punt 17072584 het toneel van hun werkzaamheden zijn; de eerste vier cijfers gaven de positie in de richting oost-west aan, de laatste vier die in de richting noord-zuid. In Israël, in Azië, in heel de wereld bestond er geen tweede punt van die naam, en als men in de opeenvolgende aardlagen was doorgedrongen zou de wereld met enige zekerheid weten wat er op punt 17072584 was gebeurd. In de komende jaren zouden John Cullinane en zijn vakkundige equipe zich voortdurend bezig houden met het nauwgezet herscheppen van die geschiedenis.

Hij legde zijn kaarten opzij en sprong uit de jeep. Met lange schreden beklom hij de steile helling en bereikte weldra de top, die 183 meter lang en 112 meter breed was. Hier zou hij ergens zijn mensen aan het graven zetten en het succes of de mislukking van de eerste jaren zou in onaangenaam hoge mate afhangen van de plek die hij daartoe koos; er waren archeologen geweest die geen geluk hadden gehad met het kiezen van de plaats waar zij waren begonnen, en zij hadden vrijwel steriele lagen doorgraven; andere archeologen die later op dezelfde tell waren afgekomen, maar die met meer inzicht te werk gingen, hadden er echter al spoedig de ene rijke laag na de andere gevonden. Hij hoopte maar dat hij tot de gelukkigen zou behoren.

‘Zoek je waar je begint?’ vroeg Tabari, die nu ook op de top van de heuvel was aangeland.

De Ier wachtte tot dr. Bar-El eveneens was gearriveerd en zei toen: ‘Ik ben het eens met Sir Flinders Petrie. Die ging bij zijn opgravingen uit van het principe dat als je honderd verschillende mensengemeenschappen gelast, steden te bouwen op honderd verschillende heuvels, meer dan negentig van hen hun belangrijkste gebouwen zullen neerzetten in het noordwestelijk gedeelte. Waarom weet niemand. Misschien heeft het iets met de zonsondergang te maken. In ieder geval voel ik het meest voor het noordwesten, en het puin deponeren we daarginds.’ Hij wees naar de noordelijke rand van het platform, waar de archeologen neerkeken in iets dat van de weg af niet te zien was: een diep uitgevreten geul, zo een die men in heel het oosten een wadi noemt, en wier steile wanden Makor altijd hadden beschermd tegen aanvallen uit het noorden. De wadi was diep genoeg om al het puin van de tell te kunnen opnemen ingeval enig miljonair geld genoeg zou hebben om een totale uitgraving te betalen.

De opgravingen in Makor zouden, volgens Cullinanes plannen, tien jaar werk vergen en per jaar vijftigduizend dollar kosten en daar hij met de hem ter beschikking gestelde fondsen slechts vijf jaar vooruit kon was het van het hoogste belang dat hij zo gauw mogelijk een interessante zone blootlegde. Want hij had ervaren dat men van mensen die archeologische opgravingen bekostigen alleen meer geld kan verwachten als tijdens het eerste jaar hun belangstelling gaande gehouden wordt; bleven de nodige vondsten uit, dan borgen ze hun chequeboekje al gauw weer in hun zak. Dus moest hij beslist zijn proefsleuven op de juiste plaats laten graven. Zelfs als hij na tien jaar werk bepaalde, zorgvuldig uitgezochte sectoren had blootgelegd zouden zijn mensen nog geen vijftien procent van de tell hebben uitgegraven. Hij had het de commissie in Chicago uitgelegd: ‘Onze op ervaring gegronde veronderstelling is dat wij in deze tell ongeveer twintig cultuurlagen zullen aantreffen. Ik wijs u er op dat ik, wanneer ik die alle zou afgraven, stuk voor stuk met de vereiste wetenschappelijke nauwkeurigheid, tot er niets meer over is van de tell dan zijn oorspronkelijke omtrek, ongeveer vijftig jaar nodig zou hebben. We zullen dus als volgt te werk gaan: eerst graven wij twee zoeksleuven, van beperkte omvang, door alle lagen heen. Dat duurt een jaar, maar als we daarmee gereed zijn weten we in grote trekken waar we aan toe zijn. Daarna, in de volgende jaren en als het nodige geld ter beschikking staat gaan wij terug en graven verder in uitgezochte, veelbelovende sectoren. Maar legt u er zich, met mij, bij neer dat het, ik herhaal het, niet mogelijk is de hele tell uit

te graven. De opgraving zal ons in staat stellen, ons een beeld te vormen van wat daarginds is gebeurd; daarom, en daarom alleen is het ons begonnen.’

‘Is het niet tamelijk belangrijk waar u die eerste sleuven graaft?’ had een van de leden gevraagd.

‘Nogal, ja – de volgende zes maanden zal ik er tenminste niet aan kunnen denken zonder dat het zweet me uitbreekt,’ had hij geantwoord, en nu was het kritieke ogenblik gekomen waarop hij zijn besluit moest nemen.

Zoals hij daar die ochtend op de top van de tell stond, wiens geheimen hij weldra zou trachten te doorgronden, was hij niet zo maar iemand die naar het Heilige Land was gekomen alleen gewapend met een schop en het nodige enthousiasme. Hij had het recht zich archeoloog te noemen verworven na een lange periode van zorgvuldige scholing. In Harvard had hij geleerd Aramese, Arabische en OudHebreeuwse geschriften te lezen. Als student aan de John Hopkins University had hij onder prof. Albright het Mesopotamisch spijkerschrift en de Egyptische hiëroglfen bestudeerd tot hij ze lezen kon als de doorsneeburger zijn dagblad. Een jaar lang had hij zich aan het technologisch instituut van de Carnegie University verdiept in de problemen der metallurgie zodat hij nu in staat was bij benadering te bepalen uit welke streek de grondstoffen van metalen of uit alliages vervaardigde voorwerpen afkomstig waren en welk smeltprocedé door de makers was toegepast. Later had hij gedurende drie winters aan de Universiteit van Ohio ceramologie gestudeerd, alsof hij de rest van zijn leven uitsluitend wilde besteden aan het fabriceren van koppen en schotels – maar deze ervaringen stelden hem in staat op honderd graden Celsius na te schatten op welke temperatuur een willekeurig stuk oud aardewerk was gebakken. Hij wist minder van de onderlinge historische samenhangen der aardewerksoorten en -vormen dan een specialiste als dr. Bar-El, maar overtrof haar op chemisch-technisch gebied. Nadat hij deze cursussen had gevolgd was hij voor een jaar naar New York gegaan waar hij zich in het Metropolitan Museum op kostuumkunde en wapenkunde had toegelegd, en vervolgens had hij opnieuw een jaar – een van de beste van zijn leven – doorgebracht in de kleine Franse universiteitsstad Grenoble, waar hij zich had gespecialiseerd in de prehistorische archeologie en de Franse grottenkunst. Tijdens zijn werk onder de indianen van Arizona had hij ’s zomers colleges aan de universiteit van die staat gevolgd en zich verdiept in de dendrochronologie, door middel waarvan men klimaatwisselingen in de tijd kon bepalen door de brede jaarringen, in het hout achtergelaten in perioden van sterke groei, begunstigd door sterke

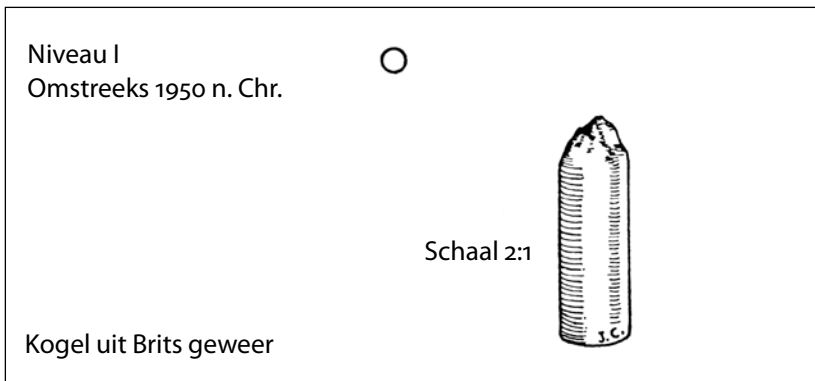
regenval, te vergelijken met de smalle jaarringen uit de droge perioden. Toen volgde een heel jaar in Princeton, op het Presbyterian Seminary, waar hij zich in deskundig gezelschap wijdde aan de problemen der Bijbelse archeologie. Maar een van zijn voornaamste bekwaamheden had hij, zoals dat zo vaak voorkomt, zich zelf eigen gemaakt. Als jongen had hij postzegels verzameld; misschien was hij nu wel archeoloog omdat hij zich in zijn jeugd met deze liefhebberij had bezig gehouden. Zijn Ierse vader gromde in die tijd vaak: ‘Wat wil je toch met die postzegels?’ Hij wist het niet, maar toen hij een man werd voelde hij vaag dat het toch eigenlijk niet aanging je met stukjes papier te amuseren en door een gelukkige inval ging hij over op muntenverzamelen; dat leek hem een ietwat serieuzer bezigheid. En later bleek dat de hierdoor vergaarde speciale kennis hem uitstekend te pas kwam voor de beoefening van de Bijbelse archeologie. Hij had één van de twee artikelen geschreven waarin aangetoond was dat er twee emissies van Joodse sjekels bestonden, de eerste aangemunt tijdens het begin van de Joodse opstand die geleid werd door Judas Makkabeus, in 166 v. Chr., en een tweede tijdens de laatste opstand, die van Bar Kochba, in 135 na Chr. Door dit artikel had hij zich een naam verworven als numismaat. Al deze bekwaamheden en ook andere, zoals de kennis van de architectuur der Ouden en die van de krijgskunst in Bijbelse tijden, opgedaan in de loop van de diverse opgravingen waaraan hij had deelgenomen, zou hij nu te pas kunnen brengen in Tell Makor, maar het bepalen van de plaats waar de beide sleuven zouden worden gegraven was zo belangrijk dat hij intuïtief zijn beslissing nog wat uitstelde. Toen de anderen de tell verlieten bleef hij alleen achter en slenterde doelloos over de top van de heuvel. Hier en daar schopte hij met de neus van zijn schoen in de aarde om te kijken waar die uit bestond.

Een platform van 183 bij 112 meter lijkt niet zo erg groot, zo mijmerde hij. Twee voetbalveldjes. Maar als je er naar stond te kijken met een theelepeltje in je hand en iemand zei tegen je: ‘Graven!’, werd het opeens onafzienbaar. Hij deed een schietgebedje: er hangt zo veel van af, God, help me de juiste plaats te vinden, maar toen werden zijn gedachten afgeleid want hij zag een klein voorwerp dat uit de aarde stak en dat geen kiezelsteentje was. Hij bukte om het te bekijken en zag dat het een stukje lood was, aan één kant iets afgeplat. Het was een kogel en hij wou het ding reeds wegsnijten toen hij zich bedacht.

‘Voilà! Dit is onze eerste vondst in Tell Makor,’ zei hij bij zichzelf. Hij spuwde in zijn vingers en wreef de kogel schoon tot die dof en zwaar in zijn hand lag. Hij hield hem tussen duim en wijsvinger en vroeg zich af: ‘Laag? Ouderdom? Herkomst?’, de kogel gebruikend als voorwendsel

om zijn beslissing inzake de sleuven uit te stellen. Hij haalde een blanco referentiekaart uit zijn tas, ging zitten op de rand van de heuvel en vulde de kaart in met de keurige, haast vrouwelijke nauwgezetheid die hij bij dit werk altijd aan de dag legde. De kogel was waarschijnlijk afgevuurd uit een Brits geweer, daar die in deze streken het meest voorkwamen. Iedere datum in het zeer recent verleden was aanvaardbaar, maar 1950 A.D. was logisch, daar de kogel reeds tekenen van oxydatie vertoonde, en hij noteerde die datum; maar nauwelijks stond dat er of hij veegde het uit, enigszins verbouwereerd, en verving het door C.E. Hij werkte in een joods land, dat voordien een mohammedaans land was geweest, en hier fronste men de wenkbrauwen als men ergens A.D. zag staan. Toch diende men zich aan het overal ter wereld gebruikelijke dateringssysteem te houden, en daarom was er zoiets als Voor Christus en Na Christus, of de mohammedanen en de joden dat nu leuk vonden of niet, net zoals men ooster- en westerlengte aanduidde met een Engels observatorium in de buurt van Londen als uitgangspunt, onverschillig wat zij die Engeland haatten daarvan mochten denken. En dus noteerde Cullinane 1950 C.E., wat oorspronkelijk Christian Era had betekend, maar nu algemeen als Common Era werd gelezen. De jaren voor Christus werden aangeduid met B.C.E., Before the Common Era en daar had iedereen vrede mee.

In enkele pennenstreken schetste hij de kogel en hij gaf er de schaal bij aan, 2 : 1, wat betekende dat de tekening tweemaal zo groot was als het geschetste voorwerp. In het omgekeerde geval zou hij er 1 : 2 bij hebben gezet. Hij vergeleek zijn schets nog eens met Voorwerp no. 1 van de opgravingen, een speelse *entrée en matière*, constateerde met genoegen dat hij nog steeds over een accurate tekenpen beschikte en signeerde de schets met een koket J.C.

Toen Cullinane de punt achter de C gezet had keek hij op en zag dat het belangrijkste lid van zijn staf uit Jeruzalem hier was aangekomen en de tell beklommen had om zijn collega's te begroeten. Hij was een lange, slanke Jood, twee jaar ouder dan Cullinane, met diep ingezonken ogen die onder zware, donkere wenkbrauwen uitkeken. Zijn wangen waren ingevallen maar zijn volle lippen schenen steeds tot een glimlach bereid. Zijn zwarte haar viel golvend over zijn voorhoofd en hij bewoog zich met de elegantie van iemand die zowel een krijgsman als een geleerde was geweest. Op het ogenblik werkte hij op een van de ministeries in Jeruzalem en hij was blij met de uitnodiging waardoor hij in Makor zou blijven van midden mei tot midden oktober, want hij was een geschoold archeoloog wiens politieke bekwaamheden de regering echter zo waardeerde dat hij zelden toestemming kreeg aan opgravingen deel te nemen. Zijn positie in Makor was enigszins dubbelzinnig. Voor de leus zou hij optreden als administrateur van de opgravingen, bepalen welke salarissen zouden worden betaald en welke werktijden in acht genomen, en zich bezighouden met de huishoudelijke problemen. Schoot hij te kort, dan bestond het gevaar dat de vele mensen die aan de opgraving deelnamen, als gevolg van hun uiteenlopende naturen hun tijd zouden verdoen met kleinzielige ruzietjes – zo er al geen formele veten ontstonden. Hij was aangenomen om als dictator op te treden, maar niemand in Makor zou daar ooit achter komen, want Ilan Eliav was een meester in het vak, iemand die zelden boos werd. Onder de leden van de wetenschappelijke staf had hij waarschijnlijk de beste opvoeding genoten, en hij sprak een groot aantal talen, maar zijn grootste verdienste was dat hij een pijp rookte, een pijp die hij tussen zijn handpalmen placht te draaien en te wrijven tot degene die zich bij hem kwam beklagen zelf tot een of ander redelijk besluit was gekomen en Eliavs tussenkomst niet meer vereist was. Bij vroegere opgravingen had zo nu en dan een arbeider gezegd: 'Ik ga eens kijken of de pijp niet te porren is voor een loonsverhoging,' en dan luisterde de vriendelijke Jood en zijn diepliggende ogen keken of zijn hart zou breken en de kop van de pijp draaide langzaam in zijn handpalmen rond tot de arbeider zelf besefte hoe ongerijmd op dat moment een loonsverhoging zou zijn.

In werkelijkheid was dr. Eliav de officiële waakhond van de opgraving. De tells van Israël waren al te waardevol dan dat men de eerste de beste academicus, vergezeld van een schare liefhebbers, er in liet rondwroeten. Er waren meer dan honderd maagdelijke vindplaatsen als Makor in het land, en gedurende de komende twee, drie eeuwen zouden equipages van de universiteiten van Peking en Tokio, of van oudheidkundige genootschappen in Calcutta of in Cairo de nodige fondsen bijeen-

brengen om die langvergeten steden uit te graven, en men zou de huidige mensheid en die van de toekomst een slechte dienst bewijzen als men ze nu liet verstoren. Het probleem werd bijzonder moeilijk indien een archeoloog als dr. Cullinane voorstelde, de loopgraven-methode toe te passen, want vele misdaden tegen de historie waren in het verleden in Israël begaan door geestdriftige mannen die met hun schoppen haastig loopgraven groeven door onjuist of onvoldoend geïdentificeerde lagen. In een normaal geval zou de Israëlische regering een voorstel als dat van Cullinane hebben afgewezen, maar de Ierse geleerde genoot een zo uitstekende reputatie en zijn archeologische bekwaamheden waren zo vermaard dat men hem toch toestemming had verleend; niettemin had men dr. Eliav tijdelijk van zijn belangrijke ambtelijke bezigheden bevrijd en naar Makor gestuurd om toe te zien dat de waardevolle tell niet werd verminkt.

Hij beende nu over de top van de heuvel, strekte zijn lange arm uit naar de man voor wie hij instinctief dadelijk sympathie voelde en bood zijn verontschuldiging aan: 'Het spijt me erg dat ik hier nog niet was bij uw aankomst.'

'We zijn in ieder geval blij dat u hier bent,' zei Cullinane want hij wist waarom een zo belangrijk geleerde als Eliav hierheen gezonden was om met hem samen te werken. Als hij dan al een waakhond moest aanvaarden had hij Eliav het liefst; het was makkelijker je moeilijkheden voor te leggen aan iemand die meer wist dan jij.

'Ik heb verleden week geprobeerd me helemaal vrij te maken,' verklaarde Eliav. 'Ik ben drie dagen hier geweest om de boel een beetje te organiseren maar toen werd ik teruggeroepen. Ik wou u nu graag het kamp laten zien.' Hij troonde Cullinane mee naar de westelijke rand van het platform, waar een oud voetpad zigzag de helling af liep naar een oud, rechthoekig stenen gebouw welks zuidelijke gevel bestond uit drie sierlijke Arabische bogen; deze vormden samen een gaanderij die naar vier koele, wit gekalkte vertrekken voerde.

Het grootste was bestemd als werkvertrek voor Cullinane en bibliotheek. In de andere zouden de donkere kamer, het ceramisch laboratorium en de tekenkamer worden ingericht.

'Dat ziet er heel wat beter uit dan ik verwachtte,' zei Cullinane. 'Wat was dit oorspronkelijk voor een gebouw?'

Eliav wees met de steel van zijn pijp naar Tabari, die zei: 'Waarschijnlijk is het het huis geweest van een Arabische olijvenkweker. Twee- of driehonderd jaar geleden.' Het viel Cullinane op hoe ongedwongen Tabari en Eliav met elkaar omgingen; uit niets bleek de in deze contreien zo traditionele tegenstelling tussen Jood en Arabier. Ze hadden in het

verleden bij verschillende opgravingen reeds met elkaar samengewerkt en respecteerden elkaars kundigheden.

‘Hier zijn de slaaptenten, vier stuks,’ zo ging Eliav voort, ‘en dit pad gaat naar de kibboets Makor, waar we zullen eten.’ En terwijl hij hen voorging naar de nederzetting der landbouwgemeenschap keek Cullinane naar de gebruijnde jonge mannen en vrouwen die rondom hen aan het werk waren. Ze zagen er ongemeen aantrekkelijk uit en Cullinane bedacht dat er maar enkele jaren nodig waren om van een incingedoken, schuwe gettojood een fiere, lustige boer te maken. Als hij naar de gespierde jonge mensen keek, vooral naar de vrouwen met hun losse, lenige gang, kon hij niet zien dat het joden waren. Sommige waren blond met blauwe ogen en zagen er uit als Zweden; andere waren ook blond, met vierkante, kortgeknipte koppen, en die leken wel Duitsers; er waren roodharigen bij die best Amerikanen konden zijn, en studieuze typen die er nogal Engels uitzagen; en weer anderen waren zonverbrand bij zwart af en leken op Arabieren. De gemiddelde man zou tussen de lenige jonge mensen van kibboets Makor er slechts tien procent hebben kunnen uitpikken die er naar zijn vooropgezette ideeën uitzagen als Joden, en een van hen zou dan ongetwijfeld Jamail Tabari, de Arabier, zijn geweest.

‘Wat de kibboets betreft hebben we drie belangrijke besluiten genomen,’ vertelde Eliav toen het groepje de ruime eetzaal betrad. ‘Slapen doen we hier niet. Eten wel. En we kunnen voor het werk aan de opgraving over de kibboetsniks beschikken tot de oogst begint.’

‘Is dat gunstig of ongunstig?’ vroeg Cullinane.

‘Wees maar niet ongerust,’ zei Eliav. ‘We hebben u destijds op deze tell attent gemaakt alleen omdat de kibboetsniks ons voortdurend aan het hoofd zanikten met hun vondsten. “Kijk eens wat we nu weer uit onze tell hebben opgedolven!” Die kinderen zijn net zo verzot op archeologie als Amerikaanse kinderen op baseball.’

De archeologen hadden juist plaats genomen in de ruime eetzaal toen een lange, magere jongeman van ongeveer vijfendertig jaar op hen afkwam. Hij droeg sandalen, een T-shirt en een korte broek en stelde zich voor: ‘Schwartz... secretaris van deze kibboets. ’t Doet me genoegen dat u bij ons eet...’

Cullinane zon op een officieel, ietwat academisch antwoord en begon: ‘Weest u er van verzekerd dat wij het bijzonder op prijs stellen dat...,’ maar Schwartz sneed hem het woord af: ‘En wij stellen uw dollars bijzonder op prijs.’ En hij liep weg en wenkte naar een meisje dat koffie aan het schenken was.

‘Een gezellige jongen,’ mompelde Cullinane toen Schwartz hem zo plotseling in de steek liet.

‘Hij is het type van de nieuwe Jood,’ zei Eliav, min of meer verontschuldigd. ‘Een van hen die Israël sterk maken.’

‘Waar komt hij vandaan? Hij spreekt Engels als een Amerikaan.’

‘Waar hij vandaan komt weet eigenlijk niemand. Waarschijnlijk noemen ze hem Schwartz omdat hij er zo donker uitziet. Hij heeft, God mag weten hoe, Dachau en Auschwitz overleefd. Hij heeft geen familie, geen persoonlijke geschiedenis, alleen maar rauwe ervaring. Let eens op zijn arm als hij terugkomt.’

Een knappe, stevige deern in een strakzittend kort broekje kwam op de tafel af, deelde wat koppen en schotels uit en begon koffie in te schenken met het gebaar van een metselaar die cement in vormen giet. Daarna zette ze de pot neer, voor het geval iemand zin had in een tweede kop en liep weg om suiker te halen, maar Schwartz was haar voor en zette met een klap een suikerpot voor Cullinane op de tafel.

‘Amerikanen zijn zoetekauwen, niet?’ zei hij maar Cullinane negeerde zijn opmerking en staaarde naar Schwartz’ linkerarm waarop in onuitwisbare inkt een concentratiekampnummer was getatoeëerd: S-13741.

‘Een moedervlek,’ zei Schwartz.

‘Je spreekt als een Amerikaan.’

‘Na de oorlog heb ik geprobeerd om het in Boston uit te houden. Maar toen ben ik hierheen gekomen om mee te knokken.’

‘Heb je je naam in Boston opgedaan?’ vroeg Cullinane.

Schwartz keek op. ‘Goed geraden. Zo heetten de mensen bij wie ik woonde. Heel aardige mensen, maar ze wisten van de wereld niet af. Ik wou bij de oorlog zijn, hier.’

Het forse meisje van zo-even kwam terug met een tweede suikerpot, wou die op hun tafel neerzetten, zag dat Schwartz er al voor een had gezorgd en liep met haar pot naar een andere tafel. Toen ze zich had omgedraaid zei Cullinane: ‘Het doet je goed eens een meisje te zien dat geen lippenstift op haar mond smeert.’

‘Dat doet ze om Israël te verdedigen,’ zei Schwartz strijdlustig.

‘Hoe dat zo?’

‘Lippenstift is er niet bij. En burgermansdansen ook niet.’

‘Voor de verdediging van Israël?’ herhaalde Cullinane.

‘Ja,’ antwoordde Schwartz, op bijna snauwende toon. ‘Vraag het haar zelf maar. Kom eens hier, Aviva!’

Het meisje keerde zich om en slenterde weer op hen toe. ‘Ik hoor niet bij die salonim,’ zei ze, minachtend.

‘Salonim,’ zo legde Schwartz uit, ‘dat zijn de salondames en -heren.’

‘We hebben het mekaar beloofd, al mijn vriendinnen en ik. Aan die burgermansdansen doen we niet mee.’ Ze keek Cullinane brutaal aan

en slenterde weg met de ietwat plumpe gang van de geoefende volksdanseress.

Schwartz volgde haar.

‘Ik hoop dat Aviva niet bij de aardewerkploeg hoort,’ zei Cullinane bedaard.

‘Hela!’ stooft dr. Bar-El op. ‘Toen ik zeventien jaar was heb ik die gelofte ook afgelegd. We dachten er toen net zo over als Aviva nu. Israël had vrouwen nodig die bereid waren wapens te dragen, en zo nodig op het slagveld te sterven. Lippenstift en burgermansdansen, dat was goed voor de verwekelijkte vrouwen van Frankrijk en Amerika.’ Stijfjes zette ze haar koffiekop neer en zei: ‘Ik ben blij dat die geest levend is gebleven.’

‘Maar nu gebruikt u toch lippenstift,’ merkte Cullinane op.

‘Ik ben nu veel ouder,’ zei dr. Bar-El. ‘En ik vecht tegenwoordig voor Israël op andere fronten.’

Het was een ietwat zonderlinge verklaring, maar voor het ogenblik ging Cullinane er liever niet verder op in. ‘Het wordt zo langzamerhand tijd voor de vergadering,’ zei hij en de vier geleerden drentelden over het gezellige slingerpaadje naar het stenen huis met de bogen dat hun tot hoofdkwartier diende; toen Cullinane het gebouw bereikte bleef hij even staan en keek naar het landschap in het zuiden, aan de overkant van de weg, en toen zag hij voor het eerst de olijfbomen van Makor. Het waren ongelooflijk oude bomen. Hun leeftijd kon men niet in jaren of decaden meten, doch alleen in eeuwen en millennia. Hun stammen waren krom en knoestig, hun takken gebroken. Vele waren hol, de jaren hadden hun kernen grotendeels weggevreten maar de stukjes die overbleven waren voldoende om de verwrongen armen van de bomen met leven te voeden, en in de late lente waren ze overdekt met de grijsgroene bladeren die olijfbomen zo aantrekkelijk maken. Ieder windje dat over de oude weg kwam aanzweven streek door deze bladeren en de olijfgaarde wisselde van kleur en werd van grijsachtig groen glanzend zilverig. Cullinane had al heel wat olijfbomen gezien maar nooit een gaarde als deze en toen hij daar voor het gebouw stond van waaruit de opgraving geleid zou worden voelde hij zich onweerstaanbaar aangetrokken door een zeer opvallende boom aan gene zijde van de weg – een aartsvaderlijk exemplaar, waarvan van de knoestige stam nog slechts een dunne schil over was waar men aan alle kanten doorheen kon kijken. De boom droeg maar enkele takken maar die zaten vol rijpende olijven; toen de archeoloog naast deze taaie relik stond en er zijn blikken onderzoekend over liet gaan was hij dichterbij het mysterie van Makor dan hij het nadien ooit zou benaderen en in de nabij-

heid van deze verheven boom voelde John Cullinane zich zeer nederig. Het was, als voorbereiding van de opgraving, een goede ontmoeting en zwijgend betrad hij het vertrek waar de gesalarieerde leden van zijn staf en hun negentien helpers, afkomstig uit verschillende werelddelen bijeengekomen waren als gevolg van een advertentie die hij in een aantal Engelse en Europese kranten had geplaatst: ‘In de zomer van 1964 en volgende jaren zal in West-Galilea een archeologische opgraving plaatsvinden. Voor een aantal vakkundige medewerkers is plaats, indien zij op eigen kosten naar Israël willen komen. Voor voedsel, huisvesting en medische behandeling wordt gezorgd, doch men ontvangt geen salaris.’ Meer dan honderddertig kandidaten hadden zich gemeld, mannelijke en vrouwelijke, alle beschikkend over de nodige ervaring, en daaruit had hij diegenen gekozen die nu de equipe vormden welke daar tegenover hem zat. Het waren alle mensen die de knepen van het vak kenden en die met genoeg op eigen kosten wilden medewerken om de geheimen die in de tell verborgen lagen te doorgronden; ieder van hen was bereid zijn kennis en zijn verbeeldingskracht met dezelfde wetenschappelijke nauwgezetheid te hanteren als het houweel en de spade.

Op het schoolbord had dr. Eliav de dagindeling genoteerd die gedurende de komende vijf maanden het werk zou regelen:

5.00 u. v.m.	Réveille
5.30 u. v.m.	Ontbijt
6.00 u. v.m. tot 2 u. n.m.	Werk aan de opgraving
2.00 u. n.m.	Lunch
3.00 u. n.m. tot 4 u. n.m.	Siësta
4.00 u. n.m. tot 7 u. n.m.	Laboratoriumwerk
7.00 u. n.m.	Avondeten
8.30 u. n.m. tot 10 u. n.m.	Besprekingen

‘Zijn er vragen?’ vroeg Eliav.

De Engelse fotograaf riep met een hoog, klagerig stemmetje: ‘Waar is de pauze voor de afternoon tea?’ Zij die hem kenden en wisten hoe onverschillig hij kon zijn schoten in de lach en Eliav stelde hem gerust: hij zou in ieder geval zijn theetje krijgen. ‘Een pak van mijn hart,’ zei de Engelse expert.

Eliav draaide het bord om; in vijf regels had hij een aantal gegevens genoteerd betreffende vroegere opgravingen, om er de archeologen op te wijzen welke hoge normen zouden worden aangelegd. Die regels luiden aldus:

Campagnes	Archeologen	Plaats	Afmetingen	Beschikbaar oppervlak
1902-'08	Macalister	Gezer	805 x 160	117.180
1926-'32	Albright	Beet Mirsim	275 x 128	33.480
1929-'34	Garrod	Berg Karmel	Kleine grotten	1.510
1952-'58	Kenyon	Jericho	365 x 183	58.590
1955-'57	Yadin	Chatsor	1143 x 667	753.300
1965-'74	Wij	Makor	183 x 112	16.740

Nu nam Cullinane een aanwijsstok ter hand en zei: 'Dames en heren, ik heb dr. Eliav verzocht deze gegevens van vijf vroegere opgravingen voor ons in een lijstje samen te vatten omdat wij ons die tijdens ons werk steeds voor ogen moeten houden. De afmetingen zijn in meters vermeld en de laatste rij cijfers geeft in vierkante meters bij benadering aan welk oppervlak van de vindplaats archeologisch exploitabel is. U ziet dat een van de meest opzienbarende van zeer kleine afmetingen was, maar Dorothy Garrods resultaten in de grotten van de Berg Karmel zijn uniek; het had er veel van weg dat de lagen die zij blootlegde, wetenschappelijk gesproken, uitsluitend goud bevatten. Ik geloof dat we er ook goed aan zouden doen te denken aan wat Kathleen Kenyon in Jericho gepresteerd heeft, want toen zij daar aan het werk ging was die tell al door vele voorgangers omgewoeld. Miss Kenyon echter was de enige die methodisch te werk ging en het antwoord vond op de vragen die men zich stelde. Twee andere opgravingen behoren ook tot mijn favorieten. Gezer werd door één man uitgegraven, Macalister, een organist uit Dublin, geholpen door een andere man: Jemail Tabari's oom. Maar de opgraving en de verslagen van deze beide mannen waren meesterstukken en zijn dat gebleven. Wij zijn tienmaal zo talrijk en moeten dus tienmaal zoveel presteren. Maar ons grote voorbeeld zal Albright zijn. De jaartallen hebben alleen betrekking op zijn laatste campagne. Hij vond in Beet Mirsim niets spectaculairs, maar hij leerde de archeologen, wetenschappelijk-grondig te werken. Als wij hier klaar zijn, zou ik willen dat men van ons zeggen kan: 'Ze hebben even nauwgezet gewerkt als Albright.'

Hij zweeg een ogenblik en wees toen op de laatste regel. 'Zoals u ziet is onze tell maar klein, zodat we ons kunnen veroorloven het kalmpjes aan te doen. Wij zullen alle voorwerpen die wij vinden schetsen en ze van alle kanten fotograferen. Ons plateau is iets meer dan anderhalve hectare groot, maar bedenk wel dat Jeruzalem in de dagen van Koning David niet veel groter was. Overigens zullen wij ons dit jaar slechts met

twee procent van het ons ter beschikking staande oppervlak bezig houden.’ Hij liet de kaarten van de tell uitdelen en terwijl zijn medewerkers die bekeken begon Jemail Tabari zijn exposé.

‘Al wat wij van Makors geschiedenis weten is ons bekend uit zes intrigerende documenten. De oude Hebreeuwse bronnen vermelden het één enkele maal: bij de verdeling van het land onder de twaalf stammen van Israël, als een onbetekenend stadje op de grens tussen Asers grondgebied langs de zee en Naftali’s gebied landinwaarts. Het is nooit een grote, belangrijke stad geweest als Chatsor, of de hoofdstad van een landstreek, zoals Megiddo. In de in Egypte gevonden Brieven van Amarna, die van ongeveer 1400 v. Chr. dateren, vinden we de volgende zinsnede: “Kruipend op mijn buik, mijn hoofd bedekt met as van schaamte, mijn ogen afwendend van Uw Goddelijk Aangezicht, verneder ik mij zevenmaal zeven malen en zend de Koning van de Hemel en van de Nijl bericht: Makor is in vlammen opgegaan.” Een kanttekening in een manuscript van Flavius Josephus bevat de volgende raadselachtige passage: “Volgens de Joodse overlevering is Josephus ’s nachts uit Makor ontsnapt.” In een beroemd commentaar op de Talmoed treffen we een reeks verrukkelijke citaten van Rabbi Asjer de Gortmaker aan, met beschrijvingen van het dagelijks leven in deze streek.

Gedurende de volgende zeven eeuwen zwijgt men over Makor, afgezien van één enkel kort zinnetje in de boeken van een Arabische koopman uit Damascus: “En de olijven van Makor brachten mij groot gewin.” De olijfgaarden aan de andere kant van de weg zijn wellicht enige duizenden jaren oud. Tijdens de Kruistochten echter is er uitvoerig over Makor geschreven, en ik hoop dat gij allen de Kroniek van Wenzel van Trier zult lezen. In de bibliotheek vindt ge er drie fotokopieën van. Wenzel vertelt ons dat Makor in 1099 door de Kruisvaarders werd ingenomen en dat het ongeveer tweehonderd jaar lang de zetel was van de opeenvolgende Graven Volkmar von Gretz. We zijn er van overtuigd dat we op belangrijke overblijfselen uit die tijd zullen stuiten. Na 1291, als Makor in handen van de mammelukken is gevallen, verdwijnt het oord uit de geschiedenis. Zelfs de rondtrekkende kooplieden vermelden het nimmer, en we moeten wel aannemen dat het daarna niet meer door mensen bewoond werd. Maar van de rotsbodem – voorzover we tenminste kunnen uitmaken hoe die verloopt – tot aan de top is de tell eenentwintig meter vierenzestig hoog en we mogen wel veronderstellen dat er in die omvangrijke brokkenhoop heel wat interessante dingen schuilgaan. John zal u nu uiteenzetten wat we gaan doen.’

‘Voor hij daarmee begint wou ik wat vragen,’ zo onderbrak hem de Engelse fotograaf. ‘Wat betekent Makor eigenlijk?’